

УДК 373.2.016:78

ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Городиська В.В., к. пед. н.,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті аналізується програмно-методичне забезпечення музичного виховання дітей у сучасній дошкільній освіті, висвітлюється його зміст. Здійснюється порівняльний аналіз освітніх чинних програм із музичного виховання для дітей дошкільного віку, а також робиться акцент на їхніх формах, видах та засобах. Доводиться актуальність запровадження різновидів музичної діяльності дітей (починаючи з раннього дошкільного віку і до підготовки до школи) не лише у теорії, а й у практиці сучасної системи дошкільної освіти.

Ключові слова: освітні чинні програми, художньо-естетичне виховання, музично-естетична діяльність, музичне виховання дітей, компетенції дитини.

В статье анализируется программно-методическое обеспечение музыкального воспитания детей в современном дошкольном образовании, освещается его содержание. Осуществляется сравнительный анализ действующих образовательных программ по музыкальному воспитанию для детей дошкольного возраста, а также делается акцент на их формах, видах и средствах. Доказывается актуальность внедрения разновидностей музыкальной деятельности детей (начиная с раннего дошкольного возраста и до подготовки к школе) не только в теории, но и в практике современной системы дошкольного образования.

Ключевые слова: образовательные действующие программы, художественно-эстетическое воспитание, музыкально-эстетическая деятельность, музыкальное воспитание детей, компетенции ребенка.

Horodiska V.V. PROGRAM AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE MUSICAL EDUCATION OF CHILDREN IN MODERN SYSTEM OF PRESCHOOL EDUCATION

The article examines methodological and programmatic support for musical education of children in the modern preschool education, covering them in the content. The comparative analysis of existing educational programs for the musical education for preschool children and focuses on their forms, types and tools. Have the urgency of introduction of the varieties of musical activities for children from early preschool age to preschool not only in theory but also practice the modern system of preschool education.

Key words: educational programmes, artistic-aesthetic education, musical and aesthetic activity, musical education of children, the competence of the child.

*Між науками, як і між їх предметами,
насправді немає меж; і кожна з них
у принципі вивчає увесь світ,
але в центр цього світу
вставляє власне «світило».
А система наук у цьому плані
може бути уподібнена
до величезного енергетичного поля зірок,
які взаємодіють між собою
і пронизують своїм світлом усю галактику.
Для музикознавців таким світилом
є музична творчість,
музична діяльність, сама музика.
Вона теж осяює всю галактику.
Є. Назайкінський*

Постановка проблеми. Розвиток національної системи освіти в Україні як необхідний елемент розбудови самостійної держави передбачає насамперед удосконалення первинної навчально-виховної ланки – дошкільної освіти.

У вітчизняних документах, що стосуються цього питання, а саме в Базовому компоненті дошкільної освіти, проголошується необхідність набуття дитиною дошкільного віку різних видів компетенцій, однією з яких є музична діяльність [1, с. 5].

Так, у листі МОН від 2 вересня 2016 р. зазначається, що у сучасній дошкільній практиці музичне мистецтво постає ефективним засобом розвитку особистості дитини. З огляду на це особливої актуальності набуває проблема належної організації музичного виховання у ДНЗ. Його основні постулати викладені в організаційно-методичних рекомендаціях «Про організацію роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах» [5]. Власне тут виражено мету музичного виховання дітей дошкільного віку – формування гармонійно розвинутої, естетично і творчо спрямованої особистості дитини під впливом цінностей українського і світового музичного мистецтва; роз-

виток загальної музикальності, здібностей музичного виконавства і творчості; а також опанування елементарних основ музичної культури, домірної віковій музичної компетентності [5].

Відповідно до мети музичного виховання музична діяльність розглядається в усіх сучасних чинних програмах дошкільної освіти в інваріативному складнику освітньої лінії («Художньо-естетичний розвиток»). Орієнтири художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку знайшли своє відображення у «Базовому компоненті дошкільної освіти», у програмах виховання дітей дошкільників «Оберіг», «Соняшник», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Світ дитинства», «стежина», «Українське дошкільля», «Я у Світі», «Впевнений старт», а також парціальних програмах «Веселкова музикотерапія: оздоровчо-освітня робота з дітьми старшого дошкільного віку», «Радість творчості: програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку» та інших нормативних документах, які конкретизували провідні напрями художньо-естетичного становлення особистості, що підрастає.

Незважаючи на певний накопичений дошкільними педагогами досвід художньо-естетичного виховання, означена проблема не розв'язана остаточно і потребує подальшого наукового опрацювання. Більшість дослідників підкреслюють її актуальність у сучасному суспільстві, орієнтованому здебільшого на матеріальні цінності. Вони твердять, що надзвичайно важливо спрямувати процес музичного виховання дошкільників у правильне русло.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему естетичного виховання дітей засобами музичного мистецтва досліджували у своєму творчому доробку класики музичної педагогіки О. Апраксина, А. Артоболовська, Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, Н. Ветлугіна, Д. Кабалевський, К. Стеценко, М. Шафнер, С. і В. Шацькі, Б. Яворський.

Під час розробки сучасних форм роботи з дошкільниками доцільно вивчати системи естетичного виховання дітей засобами музики, розроблені у ХХ ст. відомими зарубіжними музикантами і педагогами – Б. Бартоком, З. Кодаєм, К. Орфом, П. Хауве, М. Шаффером та ін.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження – розкрити зміст музичного виховання дітей дошкільного віку у сучасних освітніх програмах; привернути увагу дослідників, науковців та педагогів-вихователів дошкільних навчальних закладів до цієї актуальної сьогодні проблеми.

В організацію художньо-творчої діяльності дітей дошкільного віку значний внесок зробили вітчизняні авторські школи (В. Котляр, Л. Шульга, С. Конорова, М. Румер, К. Самолдіна, В. Верховинець та ін.), що теоретично розробляли і практично впроваджували різноманітні освітні технології. Проблема активізації дитячої творчості, розвитку природних обдарувань і здібностей дошкільників стала предметом бурхливих дискусій науковців. Ідеться про два напрями естетичного розвитку дошкільників засобами художньо-практичної діяльності – 1) до творчості – через навчання (В. Ждан, В. Захарова, Н. Кириченко, В. Котляр, Г. Підкурманна та ін.); 2) до творчості – через емоції, почуття, через формування в дитини естетичного ставлення до довкілля (О. Дронова, С. Науменко, О. Трусова, Л. Шульга та ін.) [11].

Зазначені теорії естетичного виховання дошкільників певною мірою позначилися на фаховій підготовці майбутніх вихователів ДНЗ.

Початок третього тисячоліття ознаменувався посиленою увагою науковців до педагогічних технологій естетичного виховання дошкільників засобами музичного мистецтва (Н. Фоломеева, А. Шевчук та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найефективніших впливових засобів художньо-естетичного виховання дошкільників педагоги називають музику як вид мистецтва, що викликає у дітей безпосередній емоційний відгук – радість, хвилювання, захоплення – від наймолодшого віку. Науковці суголосні в тому, що для реалізації завдань дошкільної освіти з естетичного виховання майбутньому вихователю необхідно не лише вміти організувати відповідний вид діяльності дітей (музично-практичну, театралізовану, музично-імпровізаційну тощо), а й володіти інноваційними технологіями, що розвивають творчі нахили та здібності дошкільнят, формують їхню творчу індивідуальність, стати для них зразком естетичного світосприйняття.

Засади сучасної вітчизняної системи художньо-естетичного розвитку дошкільників відображені у Законі України «Про дошкільну освіту», в «Базовому компоненті дошкільної освіти», в освітніх та парціальних програмах виховання і навчання дітей дошкільного віку, зміст яких дає змогу виокремити й детальніше охарактеризувати музично-естетичну діяльність у вихованців ДНЗ.

Так, у згаданому «Базовому компоненті» (в освітній лінії «Дитина у світі культури») міститься перелік компетенцій дитини, якими вона оволодіває упродовж музично-естетичної діяльності у ДНЗ, таких як а)

наявність уявлення про вокальну та інструментальну музику, основні музичні жанри (пісня, марш, танець); б) уміння охоче слухати й оцінювати музичні твори, емоційно сприймати їх; в) виразне виконання дитячих пісень; г) володіння елементарною технікою виконання хороводів, танців, музичних ігор, рухів; д) відтворення на дитячих музичних інструментах простих ритмічних мелодій. Крім того, дошкільник е) має досвід індивідуального та колективного виконання твору; є) виявляє музичальність; ж) уміє передавати настрої, емоції, почуття через музично-рухову і пісенну творчість, музикування; виявляє елементарні вміння музичної інтерпретації, варіювання, імпровізації; а також и) творчо співпрацює з дітьми та дорослими заради спільного успіху в музично-театралізованих розвагах і святах [12].

У програмі розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років «Оберіг» в освітній лінії «художньо-естетичний розвиток», а саме в розділі «Розвиток музичних задатків», передбачено такі види діяльності у сфері музичного виховання, як слухання музики, музичні рухи, співи, музикування, музично-дидактичні завдання для дітей раннього віку (від 1-го до 2-х р; від 2-х до 3-х р.).

Так, у програмі «Оберіг» автори зазначають, що розвиток музичних задатків здійснюється у повсякденній життєдіяльності дітей, де необхідно створювати розвивальне мистецьке середовище, розкривати творчі прояви, музичні задатки; залучати до слухання співи вихователя (колискові, мирилки, забавлянки, заклички, танцювальні), до сприйняття в аудіозаписах українських народних колискових пісень (Н. Матвієнко та ін.), творів сучасних композиторів, класичної, народної та дитячої музики, музично-ілюстрованих казок, мультфільмів; розвивати здатність вільно рухатися відповідно до характеру музики, грати на музичних іграшках, надавати можливість вмикати улюблену музику на планшеті; використовувати релаксаційну музику в аудіозаписі («Шум літнього лісу», «Шум лісу») на основі звуків природи, народних і класичних творів; співати пісні, за допомогою яких повсякденні дії (миття рук, одягання, засинання) стають привабливими ритуалами [7, с. 86].

У комплексній програмі «Соняшник» розвиток, навчання і виховання дітей раннього віку поділено на три вікові періоди – немовлятко (1-го року життя дітей), малятко (2-го року), мовлятко (3-го року). На всіх цих етапах простежується специфіка музичної діяльності у ДНЗ, яка охоплює музикування, співи, музично-ритмічні рухи, музично-дидактичні ігри та вправи, свята й дозвілля. Дітей у цьому віці ознайомлюють

із музичними іграшками (бубон, лялька) та спонукають до їх обігравання, використовуючи музичний супровід, а також здійснюють розвиток емоційної сфери під час концертів та інсценівок, підготовлених старшими дошкільниками [4].

Із 4-го до 6-го року життя дітей у ДНЗ навчають музичної грамоти, музикування на музичних інструментах, пластичної імпровізації, диригування, музично-ритмічних рухів; розвивають слухову увагу, музичний слух, формують вокально-хорові навички під час музично-дидактичних ігор та вправ [4, с. 125–127].

Автори поширеної в Західній Україні комплексної регіональної програми «Українське дошкільня», яка розроблена за віковими категоріями (ранній, молодший, середній та старший дошкільні роки), у рубриці «Музична діяльність» для дітей раннього дошкільного віку виокремили такі її види (спільно з вихователем та музичним керівником), як слухання музики, співи та музично-ритмічні рухи. Вони сприяють формуванню таких початкових компетентностей дошкільнят, як уміння емоційно відгукуватися на музику; розрізняти звучання різних музичних інструментів (брязкальце, сопілка, барабан, дзвіночок); розпізнавати музику за висотою, ритмом; співати невеликі за розміром пісні; виконувати прості танцювальні рухи (притупування, ходьба, біг, кружляння, напівприсідання, плескання в долоні, наслідування рухів тварин); ходити по колу з допомогою дорослого; передавати ритм ходьби та бігу, змінювати рухи під час виконання гри і танцю.

Упродовж музичної діяльності дітей молодшого дошкільного віку у ДНЗ суттєво розширюються їхні знання та вміння, вихованці опановують нові навички у цій галузі – під час слухання музичних творів орієнтуються у характері мелодії, настрої; розрізняють контрастну динаміку звучання, тембр музичних іграшок та інструментів; співають нескладні пісні, володіючи навичками розподілу дихання; намагаються співати злагоджено, протяжно; рухаються правильно, відповідно до ритму і темпу музики; виконують рухи з атрибутами та образні рухи; танцюють, виконуючи танцювальні рухи («пружинка», притупування однією та обома ногами, плескання в долоні, кружляння по одному та парами, «веселі ручки»); проявляють фантазію під час виконання танцювальних рухів; беруть участь у музичній гри-драматизації на тему українських народних пісень, ігор; охоче водять хороводи тощо.

У середньому дошкільному віці до музичної діяльності дітей науковці вводять гру на музичних інструментах. Відповідно збільшу-

ється обсяг і кількість компетенцій цієї вікової категорії дошкільнят. Скажімо, дитина в цьому віці

1) здатна захоплюватися красою музики та її виражальними засобами;

2) співає природним голосом, без напруження, протяжно;

3) починає і закінчує музичний твір разом з усіма дітьми;

4) співає з інструментальним супроводом та без нього;

5) уміє починати музичний твір після музичного вступу;

6) ритмічно рухається під музику, узгоджує їх із динамікою, характером, темпом виконаного твору; своєчасно змінює рухи під час танців та хороводів;

7) виконує танці по одному та в парах; здатна імпровізувати рухи;

8) драматизує музичні твори українських народних пісень та ігор;

9) грає на музичних інструментах; добирає з допомогою вихователя мелодії; створює музичні мелодії та привітання.

Старший дошкільник володіє значно більшим інформаційним музичним обсягом знань порівняно з вихованцем середнього дошкільного віку. Наводимо перелік компетентностей: розрізняє українську народну та класичну музику; упізнає музичний твір за вступом і мелодією; самостійно визначає жанр твору, характер, настрій та засоби музичної виразності; має розвинений гармонічний слух; співає інтонаційно чисто, легко закінчує фрази пісень; уміє зберігати правильну позу під час співу; рухається відповідно до темпу, динаміки музики; відтворює ритмічний малюнок танцю (хороводу, гри); разом з іншими дітьми виконує танцювальні рухи: самостійно утворює коло, звужує та розширює його, робить викид ніг під час підскоків, рухається в парі (сходяться в пари і розходяться у різні боки); вміє дотримуватися відстаней між парами; творчо використовує танці, пісні; реалізує власні елементи танців; імпровізує на музичних інструментах; виконує невеликі п'єси на музичних інструментах в оркестрі [10, с. 234].

На підставі проаналізованих програм доводимо висновку про їх ґрунтовний підхід до організації та проведення музичної діяльності у всіх вікових категоріях дітей дошкільного віку. Дуже подібною за змістом та викладом матеріалу є ще одна комплексна освітня програма «Світ дитинства», котра суттєво не відрізняється від попередніх. В освітній лінії «Дитина у світі культури», а саме у розділі «Світ мистецтва», виокремлюється розглядувана нами сфера «Музична діяльність». Науковий керівник програми, відомий педагог А. Богуш пропонує розпочи-

нати ознайомлення молодших дошкільнят із музикою зі слухання музичних творів, співів, музично-ритмічних рухів, проведення свят та розваг у ДНЗ; у середньому дошкільному віці доцільно вводити гру на дитячих музичних інструментах, а у старшому – елементи музичної грамоти [8].

Аналогічно в освітній програмі «Стежина» теж натрапляємо на розділ «Музично-рухова діяльність», що передбачає поєднання таких її видів, як слухання музики, співи, рухи під музику, гра на музичних інструментах.

У цій програмі простежуємо нове поняття «ритмічно-музично-художні заняття з дітьми». Автори вважають їх ідеальним засобом задіяння творчої фантазії дітей та пробудження їхньої ініціативності. Як відомо, ритм пов'язує музику, мовлення і рух; і ця так звана тріада є природною потребою дитини дошкільного віку. Музика спонукає вихованців без будь-якого спеціального навчання якнайвиразніше виконувати рухи і жести, вчить відчувати упродовж музичної діяльності ритм, вчасно зупинитися чи робити кроки різної величини. Крім того, посилюється соціальна взаємодія дітей у співах, музичній грі, хороводі, а також виникає їх спільнота, куди кожен учасник вносить свій вклад [9, с. 165].

Більшість дослідників наголошують, що основною особливістю використання музики є комплексність у застосуванні, тобто поєднання різних видів музично-ритмічної активності (перебування та праця на природі, різноманітні ігри, ознайомлення з художньою літературою, театралізовані дієства). Тому фахівцям доцільно практикувати інтегративний підхід до організації взаємодії дітей із мистецтвом, що дасть змогу кожній дитині максимально виражати свої емоції та почуття доступними для неї засобами – діями, звуками, рухами, фарбами, словом.

Як це не дивно звучить, кожен дошкільник може стати диригентом «імпровізаційного ансамблю» із грою і піснями, спонукаючи тим самим один одного до творчості. Музика, співи, рухи під музику супроводжують вихованців ДНЗ протягом усього дня: піснями день починається, ними ж і закінчується.

Для розвитку у дітей почуття ритму обирають пісні, які малята готові часто слухати або наспівувати; перевага надається співу «а саpella». Діти співають, проговорюють за дорослими вірші, водять хороводи, відтворюють музично-ритмічні рухи, що передають певний зміст, використовують прості музичні інструменти (дитяча арфа, ксилофон, дзвіночки), слухають історії, оповідання чи казки в музичному супроводі. Часто до виконання певних дій спонукає вдала приспівка (наприклад, під час умивання –

«Водичко, водичко, умий моє личко!»). Реалізується принцип «усе, що можна сказати словами, можна проспівати». Окрім пісень, доцільно щодня проводити хоровад – музикально-літературну композицію, що виконується у колі і супроводжується рухами та відповідним текстом. До хороводу входять відповідні пісні, вірші, пальчикові та рухливі ігри, а також лічилки і навіть казки [9, с. 166]. Розглядувана нами програма «Стежина» вводить новий вид музично-естетичної діяльності дітей – евритмію. Евритмія у перекладі з грецької означає «прекрасний ритм», «прекрасний рух». Вона заснована на потребі людини у рухах, мовленні і співі. Евритмія – це, так би мовити, видиме мовлення або видимий спів. Як важливо, щоб неймовірне багатство різноманітних рухів, які супроводжуються звуками мови, допомогло дитині глибше досягнути навколишній світ і гармонійно влитися в нього, повноцінно себе в ньому виразити! Фахівці виокремлюють два основні напрями евритмії – словесний та музичний. Вони ґрунтуються на закономірній діяльності людської гортані, здатної говорити і співати. Евритмія – це не просто танець під музику, а безпосередньо видимий музичний твір, видимий спів. Це мистецтво відчувати і передавати ритм розвиває у дітей здатність рухатися у просторі в різних напрямках, у різних формах (коло, пряма, дуга), граційно, вільно та легко.

Рух і пов'язані з ним переживання належать до найперших яскравих дитячих вражень. Коли маля бачить політ пташки, веселий біг струмка, що стрибає з камінчика на камінчик, чує подих вітру, воно захоплюється цими явищами і, наслідуючи їх, рухається разом із тим, що чує й бачить.

Евритмія, пропонуючи яскраві емоційні образи, сприяє реалізації природного дитячого бажання рухатися. Ось, скажімо, як її можна схематично уявити: піднімається вранці сонечко на небі, його життєдайне світло викликає в душі вигук подиву і захоплення «Ах!», а також радісний жест розкритих догори рук. Або, наприклад, бачачи бобра, товстенького і неповороткого, дитина в цю ж мить, жестикулюючи на звук «Б», грає роль бобра та чимчикує до річки, де її чекає хвилька. І ось уже дитина уявляє себе хвилею, рухами відтворюючи її плін, промовляючи звук «В». Та налітає раптом вітер-ревун – і всіх розганяє... Як приємно дітям бігти під звучання такого легкого «Р»! [9, с. 161].

На нашу думку, комплексна альтернативна освітня програма «Стежина», призначена для ДНЗ, що працюють за вальдорфською методикою, вводить суттєво інші аспекти

до музичної діяльності педагога та дітей, пропонує новаторський спектр ігрових дій, вивчаючи мову звуків, жестів, артикуляції, пантоміми, міміки та інших компонентів виразності. Автори перелічують специфічні компетенції старших дошкільників, що навчаються за цією програмою: у музично-ритмічних рухах, користуючись мімікою, жестами, пластикою всього тіла, виявляти виразність, невимушеність, певну грацію; володіти окремими елементами народних танців (гопак, гуцулка, полька, колодійка, хоровод-бігунець, колупалочка, присідання кроками польки, приставні кроки тощо). До речі, це суттєво відрізняє «Стежину» від інших освітніх програм для дошкільників [9, с. 170].

У програмі «Дитина» виокремлено розділ «Прилучаємось до музичної скарбниці», де подано цілісний музичний матеріал для всіх груп дошкільників разом. Структурні частини, з яких складається цей розділ, мають на меті різнобічний музично-естетичний розвиток дитини – виховання любові до пісні і співу, вміння виявити відповідний настрій в інтонації, пластиці, самостійному музикуванні, бажання слухати музику [3].

Яскраво висвітлене досліджуване нами питання і у змісті програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». У ній в освітній лінії «Художньо-естетичний розвиток» розглядається музична діяльність у таких аспектах, як слухання музики з поданням орієнтовного репертуару; співи з переліком співаночок, пісенним репертуаром; музично-ритмічні рухи; танці; хороводи; ігри; гра на дитячих музичних інструментах; розваги; свята [2].

Отже, зі змісту перелічених освітніх програм простежуємо, що метою сучасних занять із музики та загального музичного виховання у дошкільному навчальному закладі є забезпечення систематичного розвитку в дітей сприйняття прекрасного, естетичних почуттів та уявлень, формування основ естетичного смаку.

Справедливо зазначає дослідниця І. Малашевська, що зміст музичного навчання молодших школярів повинен розширювати, логічно продовжувати та доповнювати зміст навчання музиці дошкільників з урахуванням надбань і досвіду дошкільного дитинства. Бо у теорії та практиці початкової школи спостерігається недостатнє використання сили впливу музики на здоров'я та психофізіологічні стани дитячої особистості, а також поза належною увагою залишається процес розкриття індивідуальності кожної дитини, усвідомлення її самодостатності та значущості [6, с. 206].

Вищевикладене свідчить про вірогідність поданого Листа МОН щодо активного запровадження різних видів музичної діяльності та удосконалення музичного виховання дошкільників у сучасних ДНЗ із метою покращення у початковій школі основ вивчення предмету «музика».

Висновки. Узагальнюючи, наголосимо ще раз, що в сучасному українському суспільстві вагоме місце в системі дошкільної освіти займає музичне виховання дітей дошкільного віку. Перебуваючи у постійному пошуку нових форм і методів виховного впливу на особистість, розуміючи необхідність удосконалення наявних педагогічних методик, зокрема художньо-естетичного виховання засобами музики, а також з огляду на завдання реформування вітчизняної освіти дошкільні заклади задовольняють потреби дітей у різних видах діяльності. Крім того, як важливий складник національної системи освіти ДНЗ відіграють значну роль у збереженні духовної єдності та спадковості поколінь, а також закладають підвалини естетичного сприйняття дитиною світу. А оскільки дошкільна освіта – це первинна ланка духовно-культурного становлення та розвитку особистості, то поліпшення художньо-естетичного виховання засобами музики в дошкільних навчальних закладах є неодмінною умовою не лише художньо-естетичного виховання, а й різнобічного розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. : А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф.,

д-р пед. наук; авт. кол-в : А.М. Богущ, Г.В. Беленька, О.Л. Богиніч та ін. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.

2. Впевнений старт : програма розвитку дітей старшого дошкільного віку : О.О. Андриєтті, О.П. Голубович, О.П. Долинна та ін. – К. : 2012. – 66 с.

3. Дитина : програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років / наук. кер. : О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко. – Вид. 2-ге, доопрац., доповн. – К. : Богдана, 2003. – 326 с.

4. Калуська Л.В. Соняшник : комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку / Л.В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 144 с.

5. Лист МОН України від 02.09.2016 р. № 1/9 – 454 «Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах» <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKwVqWk1SYS1qRms/view>

6. Малашевська І. Теорія та практика сучасної системи музичної освіти дітей молодшого шкільного віку / І. Малашевська // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка». – 2015. – Вип. 31. – с. 198 – 208.

7. Оберіг : програма розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років : проект / кер. проекту Б.М. Жебровський. – 2014. – 105 с.

8. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. : О.М. Байєр, Л.В. Батліна, А.М. Богущ та ін.; наук. кер. акад. А.М. Богущ; за заг. ред. Л.В. Батліної. – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – 200 с.

9. Стежина : комплексна альтернативна освітня програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за вальдорфською педагогікою : автори-упоряд. А.М. Гончаренко, Н.М. Дятленко. – К. : 2014. – 223 с.

10. «Українське дошкілля» : програма розвитку дитини дошкільного віку / О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.

11. <http://www.refotext.com/referat-text-17608-2.html>

12. <http://rozdilna-osvita.com.ua/index.php/doshkilna-osvita/373-bazovij-komponent-doshkilnoji-osviti-nova-redaktsiya>